

Vallásosság és kultúra : a Fialat Vallás- és Értékszociológusok Köre nének tanulmánykötete / szerk. Gereben Ferenc. – Budapest : Faludi F. Akad. , 2009. – 379 p. ISBN 978-963-06-7334-1

Vallásosság és kultúra

1999-ben a jezsuita Párbeszéd Házához kapcsolódó Faludi Ferenc Akadémia keretein belül egy új tudományos kör alakult. A fiatal értelmiségiekből, főként szociológusokból, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológia szakos hallgatóiból szerveződő műhely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy fórumot biztosítson olyan fontos társadalmi kérdéskörökről folyó diskurzusoknak, mint a vallásosság, kultúra és értékrend viszonyai.

A *Fialat Vallás- és Értékszociológusok Köre* (továbbiakban FIVÉSZ) havi rendszerességgel ül össze. A tagság folyamatosan bővül, új hallgatók, új érdeklődők kapcsolódnak be a műhely tevékenységébe akár saját kutatásuk prezentációjával, akár érdeklődőként. A kezdeti tagságból már nem mindenki vesz részt aktívan a kör munkájában, de időről időre felbukkannak a régi arcok is. Legutóbb 2009 májusában, amikor tízéves születésnapját ünnepelte a FIVÉSZ. Erre az alkalomra készült a „*Vallásosság és kultúra*” című, döntően fivészes szerzők munkáit felvonultató tanulmánykötet, összefoglalva és ünnepelve az évfordulót.

A kötetben 16 tanulmánnyal találkozunk, melyek különböző műfajokat képviselnek. Találunk köztük szakdolgozati összefoglalókat, doktori disszertáció bemutatásokat, kutatási jelentéseket. Közös bennük, hogy mind elhangzottak előadás formájában a FIVÉSZ műhelyében. A tanulmányok egy részét a szerzők 2006. május 12-én prezentálták a Faludi Ferenc Akadémia által rendezett „Vallásosság és kultúra” címet viselő konferencián.

A kötet szerkesztője a FIVÉSZ vezetője és alapítója: *Gereben Ferenc*, a PPK Szociológiai Intézetének tanára.

A tanulmányok négy nagy téma szerint különülnek el. Hat tanulmány a „*Vallásosság, értékrend, művelődési szokások*” témakörében vizsgálódik. Az itt szereplő munkák többségükben a téma hazai viszonyairól készült kvalitatív felmérések eredményeit mutatják be. Őket követik a „*Felmérések a határon túli magyarság körében*”: három dolgozat tartozik ehhez az alcímhez, egy a zágrábi magyarok, kettő pedig a zetelaki székelyek körében vizsgálódik.

A kötet harmadik fejezete a „*Közép- és felsőfokú oktatás*” címet viseli. Főleg történeti megközelítésekkel találkozhatunk itt a magyarországi katolikus egyetemalapítási kísérletekről, a leány-középiskolák jogi szabályozásáról a második világháború előtt, a nemek kiegyenlítésének történetéről az oktatásban, illetve a felekezeti oktatásügy médiában való megjelenéséről a rendszer-váltás után.

A „*Szerzetek és vallásfelekezet*” témakör első tanulmánya a szerzetesnők identitásának változásait követi figyelemmel a szocializmus időszakában, és végül két felekezetről szóló kutatási beszámoló zárja a kötetet.

Tekintsük meg most közelebbről is az egyes tanulmányokat. A tanulmányok sorát *Földvári Mónika: Vallásosság és értékek együtt járása a magyar társadalomban* című dolgozata nyitja. Földvári Mónika (szociológus, egyetemi adjunktus) tanulmányában doktori disszertációjának eredményeit foglalja össze. Alapkérdése, hogy a vallásos emberek valóban más tartanak-e fontosnak, értéknek, mint a nem vallásosak. Kutatása során többváltozós statisztikai eszközök segítségével elemezte a *European Values Studies* 1999-es adatait. Őt életkori kohorszot vizsgálva megállapítható, hogy a generációk jelentősen eltérnek mind az értékek, mind a vallásosság terén. A kutatás érdekes felfedezése, hogy ezek az eltérések a vallásosság tekintetében erőteljesebbek, tehát az értékek változói stabilabbnak tűnnek a vallásosság változójánál az egyes generációk között. A szerző végkövetkeztetésként arra jut, hogy Magyarországon az eltérő vallási típusok eltérő értékrendekkel járnak együtt. A tanulmány egyik legizgalmasabb része az a leírás, amit az egyes vallási típusok értékrendi sajátosságairól olvashatunk. Már „*nem azt mondhatjuk, hogy „más fontos a vallásosoknak”, hanem inkább azt, hogy „más fontos a másképp vallásosoknak.*”

Rosta Gergely: Ifjúság, vallás, kultúra című kutatási összefoglalója folytatja a tanulmányok sorát. A szerző a FIVÉSZ titkára, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológia Intézetének munkatársa. Logikusan strukturált, könnyen áttekinthető összefoglalójában a magyar fiatalokra jellemző vallásosság alapvonásairól ad részletes képet az *Ifjúság2004* nagymintás (8000 fős), 15–29 éves fiatalok körében végzett kutatás eredményei alapján. A beszámoló részletes: fontos információkat nyerhetünk többek között a vallásosság korosztályos és szocio-demográfiai mutatóiról, a fiatalok értékorientációjáról, olvasáskultúrájáról és társadalmi-politikai aktivitá-

sáról. A szerző azt tapasztalta, hogy az „egyház tanítása szerint” vallásos fiatalok több könyvet olvasnak és birtokolnak, mint az ifjúsági átlag. A kötet szerzői között szerepel *Nagy Attila* olvasáskutató a *Vallás és olvasás (Pillanatfelvétel 2005-ből)* című írásával. Az OSZK 2005-ben tíz kérdéssel bekapcsolódott a TÁRKI egyik 1992 óta folyó országosan reprezentatív, longitudinális kutatássorozatába, így 3674 tizenhét éves felüli interjúalanyhoz jutottak el kérdéseikkel. E minta alapján járja körbe a tanulmány a vallás és az olvasás összefüggéseit. Az olvasási szokások, olvasói ízlések világa az adatok nagy gazdagságában tárul fel előttünk. A kutatás eredményeinek köszönhetően új tendencia bontakozik ki: a felmérés 1985-ös előzménye (Gereben 1998) még azt mutatta, hogy a nem vallásosak minden iskolai végzettségi csoportban (kivéve a diplomásokat) többet olvasnak a vallásosoknál. A jelen felmérés eredményei ezzel szemben azt mutatják, hogy az egyházasan vallásos réteg a nem vallásos réteggel együtt alkotja a magyar társadalom legaktívabb olvasóinak csoportját. A maguk módján vallásosak az országos átlagot hozzák, a legkevesebbet olvasók pedig a vallásosság kérdésében bizonytalanok.

Szorosan a fenti témához kapcsolódva *Gereben Ferenc*, a FIVÉSZ vezetője és a kötet szerkesztője, *Olvasási, művelődési szokások és a vallásosság* című tanulmányával folytatja a sort. Írásában a nyolcvanas évektől napjainkig tekinti át a vallásosság és a kultúra összefüggéséről szóló kutatások eredményeit. Foglalkozik a befogadás-vizsgálatok eredményeivel, médiafogyasztási szokásokkal, tárgyalja a felekezeti habitusok különbségeit, a felekezeti iskolák kulturális tőkéjével kapcsolatos kutatásokat. A „katakomba-kereszténység” fogalmának segítségével közelebb visz minket az egyházasan vallásos emberek olvasási szokásaiban bekövetkezett tendenciaváltás megértéséhez: a rendszerváltás előtt az egyházasan vallásosak könyvolvasási adatai valójában a vidéki, vallásosságukat bevalló réteg olvasási szokásait takarják. Mindemellett azonban többekben létezett egy belső, „katakomba-keresztény” értékrend,

mely az elnyomottság érzése mellett egy belső békét megerősítő minőség tudattal is társult. Ez a minőség tudat terjedt át a rendszerváltást követően az olvasáskultúrára is, ahogy azt Nagy Attila 2005-ös adatai is mutatják.

Bóné Veronika szociológus a következő dolgozat szerzője. A „*Regnum Marianum*” (felnőtt) katolikus közösség vallási, nemzeti és kulturális identitása egy 2003-ban a felnőtt regnumosok körében készült önkitöltős kérdőíves felvétel eredményeit mutatja be, és tár elénk rendkívül érdekes információkat a közösségről a vallásosság, közösségi élet, nemzeti identitás, olvasási és egyéb művelődési szokások területéről. A kutató kimutatja, hogy a társadalomban működő atomizálódási és kommercializálódási tendenciák hogyan fékeződnek le a hagyományörző és széles kapcsolathálóval rendelkező regnumi közösségek belül.

A „Vallásosság, értékrend, művelődési szokások” c. fejezet utolsó tanulmánya *Görgőy Rita* szociológus PhD-hallgató tollából ered (*Vallási és kulturális beállítódás interjúk tükrében*). Tanulmányában huszonegy interjút elemez, amelyeket a *Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet* „Vallásosság és Kultúra” 2000-es kutatásának keretén belül készített. Alapkérdése, hogy kimutatható-e kapcsolat a vallásosság és a kulturális beállítottság között az egyes interjúalanyok gondolat- és érzésvilágában. Az interjúk elemzése után a szerző három kategóriába csoportosítja a válaszadókat. Néhány interjúalany esetében teljesen különbözik egymástól a két beállítottság, valamivel több válaszadónál szinte teljes egybeesés mutatkozik a két tényező között, a legnagyobb csoportban pedig kimutatható, de viszonylag laza a kapcsolat a vallásosság és a kulturális beállítódás között.

Felmérések a határon túli magyarság körében című témakörbe lépünk a második fejezet felütésekor. Az ide tartozó három tanulmányt *Babos János* történelemtanár és szociológus nyitja meg: *A zágrábi magyarok nemzeti és vallási azonosságtudatának kérdése* foglalkoztatta. Az 1991-es census 22 355 magyar nemzetiségű személyt számlált Zágrábban, 2001-ben viszont

már csak 16 595-öt. A jelentős csökkenést látva teszi fel a szerző a kérdést, vajon számolni kell-e nyelvi, majd etnikai asszimilációval, ha a tendencia így folytatódik. A kutatás keretében 156 magyar nemzetiségű 18 éven felüli személyt kerestek fel a lakásukon 2003 végén, és tettek fel nekik nemzeti identitásuk, jövőképük, vallásosságuk, történelmi tudatuk megismerésére irányuló kérdéseket. A tanulmány célja, hogy árnyalt képet adjon a zágrábi magyarok nemzeti és vallási identitásáról, valamint felhívja a figyelmet olyan tendenciákra, amelynek megállítása, megfordítása halaszthatatlan feladat.

Éhmann Gáborné Havas Mária szociológus, PhD-hallgató az *Olvasói szokások és értékrend a székelyföldi Zetelakán* című írás szerzője. A zetelaki olvasói szokások kutatása 2002-ben kezdődött egy kérdőíves adatfelvétellel, amelyet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem diákjai folytattak a településen. Ennek eredményeit vetette össze a szerző saját, 2004-es zetelaki mélyinterjú vizsgálatának eredményeivel, valamint a *Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet* erdélyi reprezentatív felméréséből nyert adatokkal. A zetelaki olvasói viselkedés tanulmányozása által képet kapunk arról, mennyire hasonlít „egy lassan modernizálódó, de hagyományaihoz még erősen ragaszkodó, és kulturális értékeknek nagy jelentőséget tulajdonító falusi társadalom” olvasási kultúrája a modern szokásokhoz, trendekhez.

Zetelakán maradunk a tanulmánykötet következő írásában is: *Karczagi Alexandra* és *Klausz Boriska: Vallásosság Zetelakán (Egy székely falu vallási élete az ezredfordulón)* a vallási magatartás kérdését járta körül a már fent említett 2002-es falukutatás során. (A szerzők szociológusok.) A lakosság 94%-a katolikusnak vallotta magát, s a falu lakosságának vallásossága átlagon felülinek mutatkozott: „*Hitük erősségének, vallásgyakorlásuk aktivitásának, egyházhoz kötődésük intenzitásának mutatói egyaránt meggyőzően magasabbak, nemcsak a magyarországi, hanem az átlagos erdélyi adatoknál is.*” A szerzők ennek a vallási életnek az alapos bemutatását végzik el.

A harmadik fejezet címe *Közép- és felsőfokú oktatás*. Az első ide tartozó szerző *Kern István*, történelemtanár, szociológus. A *Katolikus egyetem-alapítási kísérletek Magyarországon 1867–1918* nyitja azt a blokkot, amely már elsősorban történelmi adatokkal dolgozik. Bemutatja azt a folyamatot, amelyben a Katolikus Egyház a kiegyezés után kiszorul az általa alapított – 1872-ig első és egyetlen – magyar egyetemből. Részletes leírást ad azokról az összefogásokról, mozgalmakról, amelyek erre a kiszorulási folyamatra reagáltak a XIX–XX. század fordulóján. Arra is választ kapunk a tanulmányban, hogy miért nem jártak sikerrel ezek a kezdeményezések.

Következő szerzőnk, *Rébay Magdolna* neveléstörténész, egyetemi tanársegéd *Leányközépiszkolák jogi szabályozása (1895–1945)* című tanulmányával találkozhatunk a kötetben. Írásában összefoglalja azokat a törvényeket, rendeleteket, vitákat, amelyek a leányközépiszkolai oktatás jegyében születtek. A viták ismertetése során többek között Kéthly Anna, Klebelsberg Kunó e kérdésről alkotott álláspontját ismerhetjük meg. A viták tárgya legtöbbször az iskolatípusok hatékonysága, a koedukáció, illetve a tantárgyak és óraszámok meghatározása az egyes iskolatípusokban.

A *Nemek és igenek az oktatásban* címet viselő tanulmányával *Vépy-Schlemmer Éva* szociológus, PhD-hallgató az előző témához kapcsolódik. A feminizmus elméletének rövid bemutatása mellett ő is a nők oktatásának kérdéskörét vizsgálja, Mária Teréziáig visszanyúlva. Elsődlegesen a nők felsőoktatásban való részvételének lehetőségeit követi figyelemmel, a jogi feltételek változásaival együtt. Az első hallgatónő, Glücklich Vilma beiratkozásától egészen napjainkig – európai szintű felmérések eredményét is ismertetve – tárja elénk a nők esélyeinek változásait a felsőoktatásban. A tanulmányban szó esik a nemi sztereotípiák iskolai szocializációjáról is. Habár Magyarországon az egyetemi hallgatók között nagyjából azonos a nemek aránya, 1999-ben az összes doktori címek 8, az összes kandidátusi címek 18%-át szereztek csak meg nők.

A történelmi tárgyú írások közül *Révay Edit* szo-

ciológus, főiskolai docens tanulmánya tárgyalja a legfrissebb történéseket. A *Felekezeti oktatásügy és a média a rendszerváltozás után* címet viselő tanulmánya új stílust, új műfajt képvisel a kötetben: a rendszerváltozás óta az egyházi oktatással kapcsolatosan kirobbant nagyobb konfliktusok sajtórepresentációjával foglalkozik, elemezve a megjelent cikkeket tartalmukban, hangvételükben, műfajukban. Emellett a szerző iskolatípusonként bemutatja az egyházi intézmények számának gyarapodását a rendszerváltozás után.

Újból témakört váltva a *Szerzetek és vallásfelekezetek* fejezetéhez érkezőnk. *Bögre Zsuzsanna* egyetemi docens tanulmánya nyitja a fejezetet. A „*Ruhát cseréltek, de szívet nem...*” (*Szerzetesnők identitása 1950 előtt és után*) cím idézet, és annak az ötven élettörténet-interjújának az egyikéből származik, amelyet a szerző készített a hivatásukat a szétszórátás idején is megőrző szerzetesnővérekkel. Megtudhatjuk, miként bomlik két élesen elkülönülő szakaszra életük 1950-től, melyek voltak azok az utolsó közös élmények, amelyekből a következő években, évtizedekben táplálkozhattak, milyen módon tudtak alkalmazkodni a szocializmus időszaka alatt úgy, hogy rend nélkül is meg tudták élni és tartani hivatásukat (új dimenziót adva ezzel a szerzetesi hivatás fogalmának), és miként hatott mindez a rendszerváltozás utáni vissza-illeszkedésükre. A tanulmány közel hozza a szerzetesnővérek tragédiáját, betekintést enged megoldási útjaikba.

A *Magyarországi keresztény felekezetek különbözőségei és azonosságai* című írás szerzője *Sziklai István* szociológus, PhD-hallgató. Tanulmányával visszatérünk az elmúlt évtized felekezeti viszonyainak vizsgálatához. A már többször is említett *Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet* 1999-es kutatása 58 mélyinterjúval, fél-strukturált kérdőívvel gyűjtött információt a különböző vallási felekezetek kapcsolatrendszeréről, önmagukról és az egymásról alkotott képükről, ezen képek szerinti különbözőségeikről, hasonlóságairól. A válaszadókat négy csoportra osztották (katolikus, református, evangélikus,

felekezeten kívüli); e csoportok egymáshoz való viszonyát, egymásról alkotott képét mutatja be szerző. A lehetséges különbözőségeket három kategóriába sorolta: teológiai, szertartásbeli és formai különbözőségbe. Az egyes válasz-kategóriákból azt is jól el lehetett különíteni, hogy a véleményező mennyire behatóan ismeri az egyes egyházakat (pl. formai jegyek külső szemlélő számára is láthatók, a szertartásbeliek közvetlen tapasztalatokra épülnek).

A kötetet *Kamarás István*, az MTA doktora zárja *Vallásosság, életstílus, kultúra* címet viselő tanulmányával. Tíz vallásos közösség és egy ateista kontrollcsoport vallásosságát tanulmányozta a szerző négy választóvonal mentén: 1) Krisna-hívók, 2) keleti vallások, 3) történelmi egyházak, 4) neoprotestáns egyházak. (A vizsgálatban csak felsőfokú végzettségű, 20–35 év közötti fiatalok vettek részt.) Az érintett témakörök három fő téma szerint különültek el: 1) a vallásosság domináns dimenziója, szentnek tekintett dolgok köre, istenkép; 2) értékrend, világszemlélet (optimista-pesszimista), szexualitás, humorérzék fontossága; 3) művészetekhez való viszony.

A tanulmányban végig követhetjük az említett témakörök nem egy kérdésében a közösségek

közi különbségeket (táblázatokkal is szemléltetve), és kirajzolódik a kép az egyes felekezetek vallásosságáról, életstílusáról, értékrendjéről.

A *Vallásosság és kultúra* című kötet egyik legfőbb hozadéka, hogy sokoldalú képet nyújt az ezredforduló vallásosságáról és kulturális magatartásmódjairól. A tanulmányok leginkább a vallásos népeesség értékrendjének, művelődési szokásainak ismertetését tűzték ki célul, főleg felekezeti összehasonlításban. Az első fejezet kifejezetten olyan információk tárháza, amelyek feltétlenül szükségesek a vallásosság és kultúra jelenlegi hazai viszonyainak megértéséhez, a kötetet végigolvasva pedig kirajzolódik egy átfogó kép a vallásosság, értékrend aktuális tendenciáiról.

Az összeállítás érdeme, ami egyben a FIVÉSZ egyik legnagyobb érdeme is, hogy fiatal kutatókat szólaltat meg és von be a vallásosságról szóló diskurzusokba. A neves szerzők írásai mellett szép számmal találkozunk PhD-hallgatók és kezdő kutatók munkáival, ami egyben annak is a jele, hogy a vallásosság témája a kezdő kutatók körében is népszerűségnek örvend.

Péceli Melinda

A Vallás és kultúra c. kötet megvásárolható a Teleki Téka Könyvesboltban (1088 Budapest, Bródy Sándor u. 46.)

Információ: www.telekitekita.com